

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Bakalářská práce

Tereza Skácelová

Charakteristika postav Bassova povídkového souboru

Lidé z maringotek

Character descriptions of Bass's short story book 'Lidé z maringotek'

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího práce a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis

Velmi děkuji doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D. za cenné rady a odborné vedení,
které mi při psaní bakalářské práce poskytl.

Obsah

1	Úvod	1
2	Život Eduarda Basse	4
3	Literární činnost Eduarda Basse	8
4	Povídkový soubor <i>Lidé z maringotek</i> a román <i>Cirkus Humberto</i>	11
5	Literární postava v kontextu literární teorie	15
5.1	Vymezení pojmu literární postava	15
5.2	Způsoby charakterizace literární postavy	18
5.2.1	Přímá charakterizace postavy	21
5.2.2	Nepřímá charakterizace postavy	24
5.2.2.1	Vzhled postavy	24
5.2.2.1.1	Liana	25
5.2.2.1.2	Zuzana Lachnerová	26
5.2.2.1.3	Harry Harwey a Mlle Louise Printemps	26
5.2.2.1.4	Jean Castillo de Trinidad	27
5.2.2.1.5	Fotograf	29
5.2.2.1.6	Sidi er-Rahma	29
5.2.2.2	Jednání postavy	30
5.2.2.2.1	Otec hráče na xylofon	30
5.2.2.2.2	Král střelců	31
5.2.2.2.3	Vysloužilý voltizér Vincek a Ninočka	32
5.2.2.2.4	Agathon	32
5.2.2.3	Promluva postavy	33
5.2.2.3.1	Mistr těžké váhy a Karolín	33
5.2.2.3.2	Zkušený iluzionista	34
5.2.2.4	Narativní vědomí postavy	34
5.2.2.4.1	Hrabě d'Ascensons Létardais	34
5.2.2.4.2	Hráč na xylofon	35
5.2.2.4.3	Mudrující excentrik	36
5.2.2.5	Vlastní jméno literární postavy	36
5.2.2.6	Prostředí	37
6	Závěr	38
7	Anotace	40
8	Použitá literatura	42

1 Úvod

Jméno spisovatele Eduarda Basse nepatří v povědomí širokého spektra čtenářů mezi neznámé, a to zejména díky velmi oblíbenému románu *Cirkus Humberto* (1941), který byl vydán za druhé světové války. Právě vydáním tohoto románu se autor stal čtenářsky velmi populárním. V nelehké okupační době dával svým čtenářům hluboký pocit sounáležitosti a neutuchající naděje. Hrdinové mohli být považováni za vzor díky své skromnosti, pracovitosti, odvaze, odhodlanosti, ale především vlastenectví a také díky zdůrazňování povahy českého člověka.

Bassova literární tvorba je velmi rozsáhlá, přesto se o ní odborná literatura příliš nezmiňuje. Ať jde o Bassovy kratší publikace, nebo stěžejní román o putování cirkusu Humberto, nabízí se otázka, z jakého důvodu se literární badatelé rozsáhlým a kladně hodnoceným Bassovým dílem příliš nezabývají. Jak uvádí ve své studii Erik Gilk o románu *Cirkus Humberto*: „Přesto je literárněhistorická recepce Bassova opus magnum spíše neuspokojivá a rozhodně neodpovídá jeho významu a poměrně širokému spektru bezprostřední kritické recepce.“¹

Tato práce se ovšem nesoustředí na Bassův nejznámější román *Cirkus Humberto*,² ale na soubor povídek, kterým autor pokračoval v tematice cirkusu a který byl v roce 1942 vydán pod příznačným názvem *Lidé z maringotek*. Eduard Bass tuto povídkovou knihu věnoval čtenářům předešlého románu, což nebývá v literatuře příliš obvyklé, jak ostatně konstatuje sám prozaik v úvodu souboru: „Věnovati knihu čtenářům je zajisté trochu nezvyklý způsob a jsem si vědom, že se mi může vykládat i ve zlém, jako bych si chtěl čtenářskou přízeň zajistit [...]. Nevím však opravdu, jak jinak osvědčiti vděčnost za zcela výjimečnou účast, kterou mi projeví čtenáři *Cirkusu Humberto*.“³ V povídkovém souboru se Bass ještě jednou vrátil do prostředí manéže, maringotek, cirkusových stanů, artistů, klaunů a dalších umělců, které spojuje láska k cirkusu.

Ve srovnání s románem *Cirkus Humberto* je tento soubor povídek neprávem poněkud opomíjen. V množství odborných prací a studií existuje o povídkách *Lidé z maringotek* pouze krátká a stručná zmínka. S určitostí je možné předložit tvrzení, že

¹ GILK, Erik. Ke vzniku a recepci Bassova protektorátního románu. *Bohemica litteraria*. Brno: Filozofická fakulta MU, 21 (1), 2018, s. 88.

² Přesto tento významný Bassův román nemůže být jednoduše opomenut.

³ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 7.

Bassův povídkový soubor by si zasloužil mnohem větší pozornost mezi literárními badateli, a proto bude východiskem pro naši analýzu.

Hlavním tématem bakalářské práce bude analýza povídkového souboru *Lidé z maringotek* v kontextu literární tvorby Eduarda Basse. Konkrétním cílem práce je zaměřeni se na analýzu literárních postav, které v povídkovém souboru vystupují. Jak uvádí Bohumil Fořt ve své studii: „Skutečně se zdá, že literární postavy jsou v literárně teoretických výzkumech poněkud opomíjeny, respektive je jim věnováno méně systematické pozornosti než ostatním naratologickým kategoriím.“⁴

V povídkovém souboru *Lidé z maringotek* jsou postavy klíčové, proto se staly ústředním námětem bakalářské práce. Předmětem rozboru budou způsoby charakterizace literárních postav v jednotlivých textech souboru. Tyto způsoby budou v jednotlivých kapitolách nejprve uvedeny v teoretické rovině a následně budou poznatky aplikovány na vybrané postavy vystupující v povídkovém souboru.

V úvodních kapitolách práce se budeme soustředit na postavu samotného autora a jeho literární činnost. Bude představen Bassův významný román *Cirkus Humberto*, jelikož jej v souvislosti s povídkovým souborem *Lidé z maringotek* nelze opomenout. Stručně nastíníme tematickou souvislost mezi oběma zmíněnými díly. Jelikož není předmětem zájmu práce tematický rozbor obou narativů, půjde spíše o jeho představení a nastínění významných souvislostí těchto děl.

Dále bude následovat teoretická část bakalářské práce, jež si klade za cíl nejprve vysvětlit pojem *literární postava*, který je předmětem našeho soustředění. V literárněvědném zkoumání existuje řada pojetí a přístupů v rámci analýzy literární postavy. Naše analýza bude primárně vycházet ze studie Bohumila Fořta *Literární postava – Vývoj a aspekty naratologických zkoumání* (2009) a jeho pohledu na postavu jako textově založenou entitu. Dalším významným teoretickým dílem nám bude knižní monografie Shlomith Rimmon-Kenanové *Poetika vyprávění* (2001).

Pro shrnutí bude hlavním cílem bakalářské práce analýza figur ze souboru *Lidé z maringotek* na základě struktury nepřímé reprezentace literární postavy, kterou uvádí ve své studii zmíněný Fořt. Postavu budeme zkoumat na základě jejího vzhledu, jednání, promluvy, narativního vědomí a vlastního jména. Tyto aspekty od sebe nelze jednoduše

⁴ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2009, s. 8.

oddělit a zamezit jejich prolínání, proto uvedeme pouze nejvýraznější příklady. Nepůjde tedy o tvrzení, že daná postava je charakterizována pouze jedním aspektem, k němuž ji přiřazujeme. Jde spíše o ilustraci skutečnosti, že všechny způsoby charakterizace se v povídkovém souboru *Lidé z maringotek* nějakým způsobem projevují.

2 Život Eduarda Basse

Eduard Bass (vlastním jménem Eduard Schmidt) se narodil v Praze 1. ledna 1888 a zemřel 2. října 1946 na srdeční chorobu, taktéž v Praze. Dětství prožil na Starém Městě. Jeho otec měl v pražské Hostivaři továrnu na kartáče a v Celetné ulici malý obchod s touto komoditou. Jelikož měl Eduard Bass jednoho sourozence – sestru, předpokládal otec, že jediný syn převezme rodinný podnik a bude v tomto oboru pokračovat.

Mladý Eduard vystudoval obchodní akademii v Praze, kde v roce 1905 odmaturoval. O prázdninách hned po maturitě odjel do Belgie. Po návratu do vlasti začal pracovat jako učeň v otcově továrně a zároveň se přihlásil na vysokou školu, kde chtěl studovat chemii.

Od mládí měl Bass blízko ke kabaretu, a tak pod záminkou obchodní cesty odjel do Švýcarska, Německa a Francie. Právě v zahraničí se poprvé setkal s uměleckým světem, především s prostředím kabaretu a varieté. V té době Bass pocíťoval nelehký vnitřní rozpor. Na jedné straně jej zajímalo umění, na druhé straně stála odpovědnost k rodinné firmě.

Po návratu z ciziny v roce 1907 dostal Bass příležitost recitovat Gellnerovy, Šrámkovy, Hlaváčkovy, Macharovy nebo Tomanovy básně. Z toho důvodu Bass nastoupil do angažmá nového pražského kabaretu Etablissement Schöbl, který sídlil v domě U Bílé labutě v ulici Na Poříčí. Kabaret Basse natolik okouznil, že se rozhodl zůstat v pražském bohémském prostředí a začal se scházet v kavárně Union s tehdejšími herci, výtvarníky a literáty.

V tuto chvíli také došlo ke vzniku jeho uměleckého jména, jelikož v kabaretu už vystupoval jistý František Leopold Šmíd a také, jak ve své knize uvádí Jiří Červený, si otec nepřál, aby Eduard účinkoval pod jménem rodiny a dělal tak ostudu dobrému jménu.⁵ Údajně kvůli svému hlubokému hlasu dostal nejprve pseudonym Bas, později uváděný v podobě Bass.⁶

Bassovo působení v prostředí kabaretu Na Poříčí nemělo dlouhého trvání. V roce 1911 odešel pracovat jako konferenciér do pražské Lucerny. Práce konferenciéra byla

⁵ ČERVENÝ, Jiří. *Červená sedma*. Praha: Orbis, 1959, s. 120.

⁶ FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří a MERHAULT, Luboš, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985, s. 155.

také pouze krátkodobým angažmá, a tak se mladý Eduard přece jen nakonec rozhodl vrátit k předurčené rodinné profesi a stal se obchodním zástupcem v továrně na kartáče.

V roce 1913 se ovšem na jedné ze svých obchodních cest v Luhačovicích poprvé setkal s kabaretní scénou Červená sedma. Zde během představení pokřikoval ze své lóže na herce a ti na něj pohotově reagovali. Po představení za Eduardem přišel jeden ze zakladatelů souboru Jiří Červený a nabídl mu spolupráci.

V kabaretu Červená sedma začal Bass vystupovat nejprve jako humorista. Zcela po svém zde přepracovával výstupy Jeana Paula a dalších umělců a opět byl jakýmsi průvodcem celého představení. Bass původní amatérské seskupení převedl na profesionální scénu. Červená sedma se vyznačovala netypickými prvky kabaretu, kterými byla například improvizace nebo vlastní písně a šansony. V tomto kabaretu také nesměly působit ženy, jelikož se tvůrci chtěli oprostít od nevkusného šantánu, kde ženy slouží pouze jako zábava pro muže, a proto ženské role ztvárňovali výhradně muži.

Z finančních důvodů si Červená sedma nemohla dovolit stálé jeviště a také chyběla vedoucí osobnost, jelikož Jiří Červený musel odejít za prací. Vedení souboru nakonec převzal J. A. Kubišta.

V roce 1915 bylo kvůli první světové válce působení Červené sedmy přerušeno a členové kabaretu museli narukovat do armády. I Basse nástup do armády neminul. Kvůli zdravotním potížím budoucí prozaik nejprve zastával funkci sanitáka ve vojenské nemocnici v Hradčanech a později byl ze služby uvolněn úplně.

V srpnu 1917 přijal Bass angažmá v plzeňském divadle, kde působil jako činoherní herec a režisér: „Za války měl ještě dvojí literární zaměstnání. Jednak redigoval v nakladatelství Springrově kabaretní edici ‚Syrinx‘, kde vycházely převážnou většinou práce sedmičkářů; jednak vydával své vtipné politické čtyřstránkové Letáky.“⁷

Letáky Bass vydával již od roku 1910, poté se vydávání zastavilo z finančních důvodů a bylo znovuobnoveno v roce 1917. *Letáky* vtipným a satirickým způsobem narážely na tehdejší soudobé významné osobnosti, především z oblasti politiky.

Poté se Bass stal členem nově vybudovaného divadla Rokoko, kde určitou dobu působili členové Červené sedmy. Ředitelem divadla byl Karel Hašler, který měl značně odlišné umělecké názory a představy než „sedmičkáři“. To byl důvod, proč mezi nimi

⁷ ČERVENÝ, Jiří. *Červená sedma*, op. cit., s. 126.

vznikala řada konfliktů. Nakonec byl do čela Rokoka postaven sám Eduard Bass. Během působení v Rokoku se dokonce oženil s herečkou tamního souboru, Táňou Krykovou.

V roce 1915 Bass Rokoko opustil. Začal se hojně věnovat publikační činnosti a poprvé vydal vlastní díla knižně. Šlo především o texty, které souvisejí s jeho kabaretiérskou činností, a sice titul *Pegas k drožce připravený* (1917) a příručka *Jak se dělá kabaret?* (1917)⁸

V roce 1918 se členové Červené sedmy opět sešli v pražském hotelu Centrál, kde vznikla poprvé *Scéna Červené sedmy*. Jejím uměleckým cílem bylo vytvořit literární kabaret, který bude nabídat diváky k přemýšlení a jehož repertoár se bude zároveň dotýkat aktuálních politických a společenských témat.

Na konci první sezony odešel z ředitelského postu Jiří Červený a do vedení opět nastoupil Eduard Bass. Založili vlastní nakladatelství a začali vydávat *Věstník Červené sedmy*. V roce 1920 Bass z kabaretu odešel, protože se rozhodl přijmout nabídku redaktorského místa v *Lidových novinách*.

Eduard Bass se věnoval zároveň redakční činnosti čtrnáctideníku *Šibeničky*, kam psali přední čeští autoři převážně buřičské generace, jako byli Stanislav Kostka Neumann, Viktor Dyk či Fráňa Šrámek. Přestože se *Šibeničky*⁹ vyznačovaly sarkastickými a humoristickými články, neměly široké spektrum čtenářů. Zanedlouho také trpěly nedostatkem papíru a následně došlo k jejich zániku.

V roce 1921¹⁰ Bass oficiálně nastoupil do redakce *Lidových novin* a dostal nelehký úkol založit jejich pobočku v Praze. Tehdy psal takřka všechny novinové žánry, od politických úvodníků přes sportovní zprávy až po divadelní a literární kritiky a byl často podepsán pod fejetony, sloupky, rozhlázky a dalšími příspěvky. Sám šéfredaktor Heinrich jej považoval za spisovatele-novináře. V květnu 1933 po Heinrichově smrti Bass nastoupil na jeho místo a stal se šéfredaktorem *Lidových novin*.

Za druhé světové války byl nucen z redakce odejít. V této době také začal vznikat významný román *Cirkus Humberto* a následně povídková kniha *Lidé z maringotek*. Po roce 1945 se do *Lidových novin* vrátil, ale pouze nakrátko. Jelikož Lidové noviny

⁸ Spíše rozsáhlou studii o kabaretu původně chtěl vydat spolu s Jiřím Červeným, ale nakonec se od tohoto plánu upustilo. Tato kniha byla v roce 2012 reeditována Milanem Šotkem.

⁹ Vycházely v letech 1919 až 1921.

¹⁰ V této době také končí činnost souboru Červená sedma.

vycházely v okupační době, byly tehdejší vládou zastaveny a přejmenovány na *Svobodné noviny*. Rok nato Eduard Bass zemřel.

3 Literární činnost Eduarda Basse

Literární činnost Eduarda Basse je velmi rozsáhlá a různorodá. Roku 1921 vyšly knižně tituly *Letohrádek jeho milosti a Případ čísla 128 a jiné historky*. Za zmínku stojí, že posledně jmenovaný soubor vznikl v době první světové války. V tehdejší době autor předložil čtenářům ostrou satiru, kterou reagoval na tehdejší politickou situaci. Jak bylo v časopisu *Čtenář* později napsáno: „Humor byl jednou ze základních složek Bassova literárního díla a setkáváme se s ním již v jedné z jeho prvních knížek humorných příběhů.“¹¹

V roce 1922 vyšla *Klapzubova jedenáctka* s podtitulem „Povídka pro kluky malé i velké“. Původně text vycházel v *Lidových novinách* na pokračování. Celý příběh pojednává o tom, jak chudý chalupník Klapzuba vychová ze svých jedenácti synů veleúspěšný a neohrožený fotbalový tým. Kniha vyzdvihuje fotbalovou tematiku a tehdejší dobovou kritikou byla velmi kladně hodnocena.

Od roku 1929 začaly vycházet soubory reportáží a fejetonů, které byly nejprve publikovány v *Lidových novinách*. Jednalo se o tituly *Potulky pražského reportéra* (1929), *Jak rok běží* (1930), *Holandský deníček* (1930), *Pod kohoutkem svatovítským* (1942), *Kázáníčka* (1942) a *Křížovatka u Prašné brány* (1947).

První Bassovou prózou věnovanou tematice cirkusu byl povídkový soubor *Šest děvčat Williamsových a jiné historky* (1930). Tato kniha je zároveň jakousi předzvěstí Bassovy cirkusové tematiky. V nezávislém týdeníku *Přítomnost*, který redigoval Ferdinand Peroutka, byla vyzdvižena jeho vyšší umělecká hodnota než u většiny současných autorů, dále psychologie postav a vytříbený humor.¹² Povídky jsou rozděleny na dva oddíly – „Historky z naší rodiny“ a „Povídky odjinud“. Druhému oddílu dominuje povídka *Šest děvčat Williamsonových*, „která je hutností obsahu románem v kostce, neb chcete-li dokonalým filmovým libretem, v němž je dějově i scénicky pamatováno na vše, čím možno karikovati život, ale i ozřejmit světlé tóny stínu“.¹³

Ve třicátých letech se Bass věnoval novinářské tvorbě, což se projevovalo například v jeho reportážní knize *Divoký život Alexandra Stravinského* (1934). V *Přítomnosti* jej ohodnotil František Götz takto: „Zvládl dobrodružný osud

¹¹ Padesát let české humoristické prózy. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. Kladno: Academia, 8, 1968, s. 6.

¹² Naše produkce. *Přítomnost: nezávislý týdeník*. Praha: František Borový, 1930, 7 (44), s. [704a].

¹³ *Ibid.*, s. [705b].

Stravinského v jeho celé šíři, předvedl mnoho neznámých faktů a dějů i mnoho podivných souvislostí. Dovedl však fakta hodnotit, třídit a leckdy dost přesně, jindy jen přibližně vyslovit historickou pravdu. Nepíše jen zábavné anekdoty, ale kreslí životní vývoj Stravinského, zamýšlí se do základních zdrojů jeho charakteru a kreslí postupně evoluci jeho zločinné dráhy. [...] Tento pohled do houbovitého podzemí světové politiky a ekonomie je otřásající a úžasný.“¹⁴

Revoluční politickou situaci roku 1848 Bass literárně zpracoval dílem *Čtení o roce osmačtyřicátém* „ze společenského života předbřeznové Prahy“.¹⁵ Nejprve vycházelo v *Lidových novinách* na pokračování, knižně vyšlo v roce 1940. Ve *Studentském časopise* v roce 1940 reagovala kritika na dílo následovně: „Kronika, črtající vzrušeně i mistrovsky obraz českého národního života na pozadí a v kouzelném rámci života předbřeznové Prahy, v jejichž kulisách ožívají skvěle zachycené postavy českých buditelů, básníků a umělců.“¹⁶

V roce 1941 vyšla Bassova nejznámější kniha a také jediný jeho velký román *Cirkus Humberto*, o rok později na čtenářsky oblíbené dílo navázal Bass povídkovým souborem *Lidé z maringotek*.

Podle Františka Götze v *Cirkusu Humberto* „dospěl Bass s překvapující rychlostí k plnému epickému tvaru, když předvedl široký a bohatě prokreslený obraz velkého cirku jako světa zcela svéprávného, majícího svůj řád, své ovzduší a svůj životní rytmus, předvedl jeho předhistorii, jeho mocný vzestup i pozvolný rozklad a pád, a třeba komponoval své dílo jako mnohonásobný proud dějů, jež se rozvíjejí stále novými epizodami, dovedl s vrozenou kompoziční jistotou vložit do středu díla silný lidský typ, jenž k sobě dostředivou silou poutá celek až příliš rozbujelý“.¹⁷

Jaroslav Kunc ve svém slovníku uvádí, že Bass „vždy dovedl šťastně charakterizovat prostředí, typy a lidské vztahy. Skladatel repertoárních kabaretních drobností měl smysl pro cenu lidské obyčejnosti, dovedl vášnivě pátrat po každodenní

¹⁴ GÖTZ, František. Reportážní román o Staviském. *Přítomnost: nezávislý týdeník*. Praha: František Borový, 1934, 11 (30), s. [480b].

¹⁵ MACHALA, Lubomír a kol.: *Panorama české literatury (1) do roku 1989*. Praha: Knižní klub, 2015, s. 270.

¹⁶ BOROVÝ, František. Novinky u Borových. *Studentský časopis*. Praha: Borový, 1940, 20 (3), s. 95.

¹⁷ GÖTZ, František. *Literatura mezi dvěma válkami: (výbor z díla)*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 208.

životní bizarnosti, dovedl kombinovat vtipné náznaky a podat reportáž dobré úrovně i formy“.¹⁸

V příloze časopisu *Čtenář* bylo v roce 1981 o Bassovi napsáno: „Jeho novinářské a literární práce vynikají především kulturou řeči, dovedným využíváním stylistických prostředků a lexikálních vrstev. Mistrně využívá svého pohotového postřehu, smyslu pro lidový humor, parodii i satiru, těží ze znalosti různých prostředí, např. umělecké bohémy, polosvěta velkoměst i života kolem cirkusu, odkud pochází Bassův nejznámější román.“¹⁹

Eduard Bass byl také známý svými deníky a zápisky, které shrnul pod názvem *Naše Kronika* (tzn. kronika samotného autora a jeho manželky Táni Bassové-Schmidtové) a jež končí rokem 1938. Editorky Marie Krulichová a Milena Vinařová v roce 1985 vytvořily z tohoto díla ucelený výbor s identickým názvem.

¹⁸ KUNC, Jaroslav. *Slovník českých spisovatelů beletristů: 1945-1956*. Praha: SPN, 1957, s. 21.

¹⁹ Eduard Bass. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. Příloha časopisu *Čtenář*. Kladno: Academia, 33 (6), 1981, s. [172g].

4 Povídkový soubor *Lidé z maringotek* a román *Cirkus Humberto*

Bassův román *Cirkus Humberto* se takřka okamžitě po svém vydání dočkal obrovského úspěchu a řady nadšených čtenářských reakcí. Jiří Brabec dílo označil za „jednu z nejpobulárnějších českých knih v době okupace“.²⁰

V roce 1941 bylo o *Cirkusu Humberto* napsáno: „Řekněme hned, že je to překvapení velmi příjemné a že jeho ‚Cirkus Humberto‘ klademe mezi nejpoutavější a slovesně nejhodnotnější, nejevraznější a nejrozvážnější díla české tvorby románové poslední doby. [...] Bass nás s velikou epickou vynalézavostí, s humorem i steskem provádí těmi sty lety cirkusu Humberto, početnými epizodami i celoživotními osudy na základě podivuhodné detailní a technické znalosti prostředí a formou neobyčejně svěží a poutavou“.²¹

Dobová kritika tento Bassův román hodnotila kladným způsobem, ale k podrobnější reflexi kvůli nepříznivým historickým událostem nedošlo. Přesto oceňovala dokonalou znalost cirkusového prostředí, důraz na sociální kolektivitu, a především vyzdvižení lásky k vlasti a české povahy.

Hlavním hrdinou *Cirkusu Humberto* je chudý syn zedníka z Pošumaví Vašek Karas, který se ve světě rozhodně neztratil. Když mu zemřela matka, byl nucen se vydat s otcem do světa hledat práci. V Hamburku narazili na skupinu dělníků, které zaměstnává obrovský podnik pod názvem Cirkus Humberto. Vaška cirkus naprosto okouzli a díky své pracovitosti, píli a cílevědomosti se naučí nejrůznějším cirkusovým disciplínám, ve kterých začne vynikat. Stárnoucí majitel cirkusu hledá svého nástupce a zároveň ženicha pro svou dceru Helenku. Právě Vašek povede další etapu Cirkusu Humberto, jehož sláve se žádný jiný podnik podobného charakteru nevyrovná.

Za Bassovým románem se skrývala spousta práce a studia, kdy shromažďoval nejrůznější materiály ze světové literatury, které se týkaly cirkusové tematiky: „Přemíra materiálu nebyla plně využita ani v rozsáhlé próze, a proto několik samostatných příběhů, v nichž se opět ‚fantazie spojila s realitou‘, již nešlo ani do značně uvolněného románového celku vtělit.“²² Ze zbylých poznatků byla proto vytvořena kniha povídek *Lidé z maringotek*, které, jak už jsme zmínili, věnoval autorem čtenářům svého

²⁰ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva a MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury IV.: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995. s. 477.

²¹ Písemnictví. *Zvon: týdeník belletristický a literární: majetek družstva spisovatelského*. V Praze: F. Šimáček, 1941, 41 (44), s. 613.

²² PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva a MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury IV.: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. op. cit., s. 477.

předchozího románu: „Neobvyklé věnování mělo by platit především těm z nich, kteří spisovatele doslova obléhali svou účastí, dychtiví zejména se dozvědět, odkud má tu skvělou věrojatnost v malbě cirkusového prostředí a v kresbě charakterů utvářených existenčním odbornictvím, zda k ní dospěl vlastní osobní zkušeností, životem u cirkusu.“²³

V těchto povídkách se Bass naposledy vrátil do prostředí cirkusu. v úvodu knihy *Lidé z maringotek* uvádí: „Vybral jsem tehdy několik epizod, jejichž životnost se mi zdála nejsilnější, a pokusil jsem se je sloučit v novém prostoru. [...] Nechtělo se mi předstírat nějakou románovou jednotu, kde jsem ji neměl od začátku na mysli jako skladebný úkol; a spolehl jsem se, že také fantazie čtenářů není lenivá a dotvoří si, co záměrně vypouštím.“²⁴

V *Lidových novinách* bylo uvedeno, že na rozdíl od *Cirkusu Humberto* se v povídkách Bass zaměřuje na osudy jednotlivých postav, soustředí se na jejich velmi pestrý příběh, který se mu podařilo vystihnout i na ploše krátkého útvaru, jakým je povídka.²⁵ Zde tkví hlavní rozdíl mezi oběma díly: román představuje celkový pohled na svět cirkusu a obsahuje široké spektrum nejrůznějších figur, na rozdíl od povídkového souboru *Lidé z maringotek*, kde se soustředí na jednotlivé osudy svých hrdinů.

Povídky souboru *Lidé z maringotek* svým způsobem doplňují motivy předchozího románu. Kniha obsahuje deset povídek, ale spíše jde o jakési humorné a napínavé životní zповědi, které si vzájemně vyprávějí pouze mužští hrdinové z cirkusových a varetních umělců. Samotní vypravěči nejsou čtenáři v mnoha případech podrobně představeni a mnohé o nich zůstává skryto. Většinou vypravěči čtenáře seznamují s osobními zkušenostmi prostřednictvím příběhů, které si vyprávějí během jedné noci. Příběhy se vždy týkají jiných postav, vypravěč se nikdy nesoustředí sám na sebe.

Povídky spojuje rámcové střídání vypravěčů a povídky se odlišují formou vyprávění. Podstatné jsou názvy jednotlivých textů, jelikož čtenáře seznamují nejen s formou, ale také uvádějí, jakou cirkusovou profesi zastává samotný vypravěč. Jiří Brabec

²³ POLAN, Bohumil. Bassův povídkový dodatek k *Cirkusu Humberto*. *Lidové noviny*. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1942, 50 (376**), s. [4b].

²⁴ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 9.

²⁵ POLAN, Bohumil. Bassův povídkový dodatek k *Cirkusu Humberto*. *Lidové noviny*. op. cit., s. [4b].

k povídkovému souboru uvádí: „V dějově sevřených prózách si Bass počíná suverénněji než v románu, na němž je příliš patrný povídkový základ.“²⁶

Čtenáři pravděpodobně nemohli uvěřit tomu, že Bass nikdy v cirkusu nepůsobil, ačkoliv toto prostředí klaunů, artistů, krotitelů a krasojedů dokázal neobvykle barvitě vylíčit do veškerých detailů. Proto v úvodu k *Lidem z maringotek* jasně odmítá domněnku, že autor musí na vlastní zkušenost zažít vše, co v knize s největší reálnou pravděpodobností vylíčil.²⁷

Všechny povídky se také odehrávají během jedné noci. Hlavním prostupujícím tématem je vztah mužů k ženám, konkrétně jak ženy dokážou ovlivnit muže, a láska k cirkusu. V povídkách se vyskytují časté úvahy o lidském osudu, životě nebo o světě. Postavy se snaží najít odpověď na otázku, zda je svět řízen nějakým „vyšším principem“, nebo zda je za svůj osud zodpovědný člověk sám. Některé myšlenky, které jsou podstatnou součástí všech povídek, autor vysvětluje s použitím odkazů na antickou filozofii a křesťanství. Vliv tradičních nauk je v díle patrný a mimo jiné si autor zapisoval nejrůznější citáty významných osobností.²⁸

Vypravěči jednotlivých povídek se setkali ve vlaku, přitom ani nevíme, zda vlak stojí či jede, případně kam má namířeno. Vlak představuje zprostředkující prostor pro předání určitého námětu, ale můžeme jej vnímat také jako alegorii neustále plynoucího života a časovosti vůbec. Stejně jako vlak zastaví ve stanici nebo v něm naopak rychle cesta ubíhá, je tomu podobně i s lidským životem. Zároveň vlak představuje symbol neustálého cestování, které patří k cirkusovému životu.

Velmi výrazný je tudíž motiv cesty, jelikož postavy z cirkusu jsou nuceny neustále se za uměleckou produkci přemisťovat. Cesta může představovat životní dráhu každého hrdiny z jednotlivých povídek.

Opakovaně se také vyprávěné příběhy odehrávají v dalekých a exotických zemích, kde je patrná výrazná kulturní distinkce, ale hlavní důraz je vždy kladen na rodnou českou vlast. Na rozdíl od románu *Cirkus Humberto* zde není příliš akcentováno češství

²⁶ PEŠAT, Zdeněk, STROHMOVÁ, Eva A MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury IV.: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. op. cit., s. 477.

²⁷ POLAN, Bohumil. Bassův povídkový dodatek k Cirkusu Humberto. *Lidové noviny*. op. cit., s. [4b].

²⁸ BRANALD, Adolf. Povídkář Eduard Bass. In BASS, *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 365.

ani vlastenectví. Postavy na rodnou vlast spíše nostalgicky vzpomínají nebo se do země vracejí z daleké ciziny.

Ve všech povídkách ze souboru *Lidé z maringotek* hraje podstatnou roli nezakotvenost člověka ve světě a chybějící domov, který musí být nahrazen cirkusem. Spíše než vzájemné působení lidí v kolektivu, jak je tomu v *Cirkusu Humberto*, je zde popsán osud jednotlivce, který zůstává sám, přestože je součástí velkého cirkusového kolektivu.

V povídkách jsou navíc popisovány různé podoby lásky – ať už šťastné, nenaplněné, romantické, anebo vášnivé. Motiv lásky, který prostupuje celým souborem, lze považovat za jednu z výrazných tematických dominant. Muži-vypravěči se v povídkách mnohdy vyznávají ze svého vztahu k ženám.

Přestože autor neměl osobní zkušenost s prostředím manéže, jsou v povídkách popsány nejrůznější detaily rozmanitých cirkusových profesí. Zároveň zde Bass využil své žurnalistické zkušenosti, jelikož některé povídky mají výrazně reportážní charakter. Právě tato skutečnost vyvolává dojem, že Bass veškeré zážitky prožil a měl osobní zkušenost s prací u cirkusu. František Borový k tomu podotkl: „Oddanost vlastnímu povolání a láska, s níž [hrdinové] vykonávají svěřené jim úkoly, tvoří nevyslovený společný podklad všech příběhů Lidí z maringotek, tvořících osobitý pendant k Cirkusu Humberto, jehož děje jako by tu doznívaly radostnou ozvěnou.“²⁹

Výrazným spojujícím prvkem obou děl je poslední povídka *Doslov mudrujícího excentrika*. Tento příběh se totiž odehrál předtím v Bassově románu a vystupují zde známé postavy jako Kerholec nebo starý Malina. V této povídce je nejvíce kladen důraz na kolektivitu cirkusu: „Nu, cirkusáctví je široké bratrstvo, tam může baron i tulák, jen když něco umí. Muž k cirkusu jako kámen do stavby – nikdo se neptá, odkud přišel.“³⁰

Pokud bychom měli vyzdvihnout ještě jednu spojitost, pak je jí vztah povídky ze *Podotknutí mistra těžké váhy* a *Klapzubovy jedenáctky*. Zde je spojujícím prvkem sportovní tematika: „Zápasnický ring je prostředí, kde se stýká cirkus se sportem, zápasníci pak jsou lidé z toho i onoho světa.“³¹

²⁹ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. [1b].

³⁰ Ibid., s. 250.

³¹ VŠETIČKA, František. *Hájitel amatérismu. Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz Československých spisovatelů, 1961, 5 (11). s. 483.

5 Literární postava v kontextu literární teorie

Na tomto místě bakalářské práce se budeme zabývat výkladem pojmu *literární postava*. V první podkapitole se budeme snažit předložit, jakým způsobem lze literární postavu chápat, a představíme význam tohoto pojmu, se kterým se setkáváme v mnoha literárněvědných publikacích, na které bude zároveň odkazováno.

V průběhu utváření literární teorie se vyčlenily dva elementární způsoby, jak lze na literární postavu pohlížet z textového hlediska. Proto se druhá podkapitola bude soustředit na způsoby textového pojetí postavy. Odkazováno bude na studii Bohumila Fořta. Podle struktury jeho³² práce bude následovat analýza postavy v rámci povídkového souboru *Lidé z maringotek*. Nejprve bude charakterizace postav rozdělena na přímou a nepřímou a následně se nepřímá charakterizace bude vydělovat na několik dalších podkapitol, které se týkají dalších aspektů literární postavy.

5.1 Vymezení pojmu literární postava

Vlašínův *Slovník literární teorie* (1984)³³ uvádí, že dříve se pro ústřední postavu, která aktivně participuje na vývoji děje, užívalo označení *hrdina*.³⁴ Postavu definuje následovně: „V epice a dramatu všeobecně každý fiktivní subjekt, vystupující v literárním díle, jenž je v tematickém plánu díla realizován v motivech, které představují jeho vnější podobu a pojmenování jeho vlastnosti,³⁵ nebo prostřednictvím motivů, které zaznamenávají nebo předvádějí jednání postav v konkrétních situacích, její promluvy, popř. motivace jednání.³⁶ Vztahy mezi hlavními postavami jsou obvykle určeny a komponovány podle povahy syžetu, respektive konfliktu daného díla. Vedlejší postavy charakterizuje často vztah k postavám hlavním nebo jsou alespoň ve vztahu k ději součástí prostředí, které spoluvytváří vnější svět, v němž se konflikt realizuje.“³⁷

Jak již bylo naznačeno výše, je jistě nutné upozornit na diferenci mezi termínem *hrdina* a *postava*. Josef Hrabák ve své knize *Poetika* (1973) definuje: „Ústředním bodem, ke kterému se sbíhají a od kterého se rozbíhají všechny nitky literárního díla, je hrdina. Platí to pro všechny literární druhy.“³⁸ Následně Hrabák upozorňuje, že za „hrdinu“ může

³² Přičemž sám vychází z díla Shlomith Rimmon-Kenannové.

³³ VLAŠÍN, Štěpán (ed.) *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 286

³⁴ Srov. HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973.

³⁵ V tomto případě jde o přímou charakteristiku postav.

³⁶ Zde se jedná o nepřímou charakteristiku postav.

³⁷ VLAŠÍN, Štěpán (ed.) *Slovník literární teorie*. op. cit., s. 286.

³⁸ HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 257.

čtenář považovat pouze kladné postavy. Proto je lepší využívat termíny jako *literární postava* nebo *literární charakter*.

Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy (2006)³⁹ konstatuje, že literární postava se nachází ve fikcionálních textech a zároveň se skládá z prvků textu, což ovlivňuje způsob vnímání postav a jejich vztah k literárním typům. Literární postava může být doplněna o další informace, které její obraz rozšiřují a postavy spolu také vzájemně souvisejí. Rozlišuje se způsob a obsah ztvárnění postavy. Charakterizace umožňuje postavám získat stabilní vlastnosti a čtenář postavu poznává prostřednictvím charakteristiky přímé a nepřímé. Na základě vlastností se postavy rozlišují na ploché a plastické.⁴⁰

V publikaci Ladislavy Lederbuchové *Průvodce literárním dílem* (2002)⁴¹ je postava definována jako obraz člověka v literárním díle a také je považována za jednu z hlavních tematických kategorií. Postava má vždy lidský „rozměr“ a většinou odkazuje k dalším postavám literárního díla. Postavy mají v literárním textu různé funkce a míru důležitosti a svým jednáním a vzájemnými vztahy vytvářejí děj daného díla. Autorský vypravěč zná dokonale své postavy a je schopen je představit jako postavy definice. Personální vypravěč se sám účastní dění, tudíž není schopen objektivně posoudit postavy a představuje je pouze subjektivně, proto mluvíme o postavě hypotéze. Jména postavy mají významotvornou funkci v rámci charakteristiky postavy. Důležitý je rovněž vztah mezi vnější a vnitřní charakteristikou dané postavy.

Podle Karla Hausenblase je postava „obrazem lidského jedince, ale je zároveň složkou celkové významové výstavby díla. [...] Při jakémkoliv rozboru postav, či lépe řečeno před ním, by proto bylo vždy potřebí hodnotit je podle jejich funkce ve výstavbě celku, charakterizovat jejich úlohu ve vztahu k jiným složkám tematické výstavby a jejich úlohu ve výstavbě kompoziční a slohové. Jen tak je možno se vyhnout zkreslení, k jakému často dochází, když se literární postavy paušálně hypostazují ve skutečné osoby světa mimoliterárního. S modifikací reprezentační funkce postavy a její funkcí konstrukční se

³⁹ NÜNNING, Angsar, TRÁVNÍČEK, Jiří a HOLÝ, Jiří. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy*. Brno: Host, 2006, s. 616.

⁴⁰ Ibid., s. 616.

⁴¹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002, s. 245.

však nesetkáváme snad jen u postav více či méně okrajových, nýbrž někdy i u postav ústředních.“⁴²

Ivo Pospíšil ve své studii o postavě uvádí: „Pojetí literární postavy úzce souvisí s tím, jak chápeme literární dílo a také literární vědu. Lze dokonce říci, že kategorie postavy může sloužit i jako lakmusový papírek metodologií, přístupů a koncepcí [...]. Literární postava je tak součástí literárního díla a současně složkou, která je přesahuje, která z něho vyčnívá, která je průvodcem a ukazatelem rozporů, „zašitými nůžkami“ literární vědy.“⁴³

Ze všech uvedených publikací vyplývá, že postava musí být součástí každého epického díla.⁴⁴ Jak Bohumil Fořt ve své studii uvádí: „Kategorie literární postavy patří mezi základní literárně teoretické kategorie a je pevně spojena především s rovinou příběhů samotných.“⁴⁵ Pro shrnutí uvedme, že postava představuje určitý subjekt, který se podobá člověku a prostřednictvím charakteristiky jsou představeny jeho vlastnosti. Postava je složena z prvků textu. Postavy v daném díle mají vzájemné vztahy, mohou se ovlivňovat a čtenář mezi nimi dokáže sledovat souvislosti.

Současná literární teorie pohlíží na postavu, jak uvádí Daniela Hodrová, jako na „nositele děje, určité myšlenky, ideologie, jako funkce textu představuje v literárním díle prvek či složku budovanou prostřednictvím vypravěče či bez jeho prostřednictví v sérii výstupů a promluv, zmínek o ní, tedy v toku explicitních a implicitních informací. O postavě můžeme mluvit jako o určitém typu subjektu, který je v díle textovou analogií člověka skutečného nebo smyšleného. Je nositelem určitých vlastností, stavů a činností, především však individuálního vědomí, konstituujícího se ve vztahu k druhým, ke světu, k objektu.“⁴⁶ V této definici je kladen důraz na koherenci a utváření postavy v průběhu literárního díla, ale doplnili bychom ji o poznatek, že postava je především utvářena čtenářem v průběhu samotné četby.

⁴² HAUSENBLAS, Karel. K výstavbě postavy v prozaickém textu. In: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Univerzita Karlova, 1971, s. 121.

⁴³ POSPÍŠIL, Ivo. *Literární postava jako „zašité nůžky“ literární vědy*. In Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada Slavica litteraria. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 51-57.

⁴⁴ Myšleno epiky a dramatu.

⁴⁵ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 13.

⁴⁶ HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 544.

5.2 Způsoby charakterizace literární postavy

Literární postava je jednou ze složek tematické výstavby textu a jak Karel Hausenblas ve své studii *K výstavbě postavy v prozaickém textu* (1971) uvádí: „V tematickém plánu bývají rozlišovány tři oblasti: děj, postavy a prostředí. Je zde na jedné straně prostředí, z něhož se vydělují postavy, na druhé straně pak děj jako řetěz vzájemně vázaných událostí vznikajících změnami mezi vztahy postav, změnami v prostředí [...]. Mezi postavami a dějem je vzájemná závislost, jednotlivé složky se vzájemně prostupují a doplňují: děj se rozvíjí jednáním postav, ale také výstavba postav probíhá velkou měrou za děje atd.“⁴⁷

Literární teoretička Shlomith Rimmon-Kenanová v díle *Poetika vyprávění* (2001) k charakterizaci postavy uvádí: „Postava jako konstrukt uvnitř abstrahovaného příběhu může být popsána v rámci sítě povahových rysů. [...] Jak se tedy k onomu konstruktu dojde? Shromážděním různých povahových indikátorů roztroušených v kontinuu textu, z nichž je v případě nutnosti možné rysy vyvodit.“⁴⁸ V textu se tedy nacházejí různé náznaky povahových rysů literárních postav, které si čtenář na základě těchto poznatků sám dedukuje.

Existují dva hlavní způsoby, jak lze literární postavu charakterizovat. Jak již bylo zmíněno, postavu čtenář poznává prostřednictvím různých náznaků, které se objevují v daném narativu. Na základě těchto informací je čtenář schopen rozumovou činností vytvořit určitý konstrukt s různými povahovými atributy. Ve své podstatě lze postavu charakterizovat pomocí nejrůznějších prostředků a v každém díle se můžeme setkat s různými způsoby charakterizace literárních postav.

Daniela Hodrová analyzuje postavu z textového hlediska a obecně na postavu pohlíží jako na „prvek prostupující všechny složky díla jako svérázný motiv, či spíš dynamický komplex motivů. [...] Postavu tvoří slovně tematický komplex, realizující se v textu určitým souborem textových jednotek. [...] Tento moment, daný samým způsobem prezentace postavy v textu, už sám o sobě naznačuje dynamický charakter postavy. To je způsobeno mimo jiné tím, že tento soubor se v textu realizuje různými způsoby.“⁴⁹ Textové jednotky a soubory těchto jednotek tvořící celek se v daném díle

⁴⁷ HAUSENBLAS, Karel. K výstavbě postavy v prozaickém textu. In: *Výstavba jazykových projevů a styl*. op. cit., s. 116.

⁴⁸ RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno, Host 2001, s. 66.

⁴⁹ HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. století*. op. cit., s. 519.

uskutečňují prostřednictvím různých textových prvků. Některé jednotky⁵⁰ se vyskytují v textu pouze jednou, jiné⁵¹ se mohou opakovat nebo vzájemně obměňovat a nahrazovat.⁵²

Bohumil Fořt, podobně jako Daniela Hodrová, upozorňuje na strukturalistický pohled, který postavu chápe pouze jako „textový konstrukt, který existuje pouze skrze text a v textu“.⁵³ Tento pohled používá lingvistický model k rozboru daného narativu a na postavu je nahlíženo z funkčního hlediska. Postava je v narativu chápána jako subjekt, který se vyznačuje tím, že jsou k němu přiřazovány predikáty, anebo se vyznačuje textovou pravidelností.

Podobně na strukturalistický pohled poukazuje Ondřej Sládek, podle něhož narativy jakožto celky odkazují k jednotlivým postavám, které samy utvářejí nejen tím způsobem, že subjektu přiřadí predikáty, ale také prostřednictvím pravidelností, které se v celém textu objevují.⁵⁴

S jistotou lze říct, že tento textový pohled na postavu není většinou uplatňován ve čtenářské praxi. Čtenář postavu přirovnává k reálné osobě na základě vlastní zkušenosti. Každý čtenář bude určitou postavu interpretovat nikoli stejně, ale podobně s jistými odchylkami. Jak Bohumil Fořt uvádí: „[...] odhadujeme jejich motivace a reakce, interpretujeme jejich jednání.“⁵⁵

Čtenář většinou literární postavu chápe jako odraz skutečné lidské bytosti. Karel Hausenblas ve studii *K výstavbě postavy v prozaickém textu* zmiňuje: „Postavy bývají nezdědka brány prostě jakožto obrazy živých osob, životních typů a také tak vykládány.“⁵⁶ Podobně Bohumil Fořt k literární postavě uvádí, že i když lze postavu jakýmkoliv způsobem spojit se skutečnými lidmi, je vždy nutno zamyslet se nad otázkou, jaké charakteristiky umožňují čtenáři postavu rozumově sestavit.⁵⁷

Jak bylo zmíněno, ačkoliv na postavu jako na součást textu pohlíží především literární teoretikové strukturalistického zaměření, mají také tyto textové prvky význam

⁵⁰ Jde většinou o vnější popis postavy.

⁵¹ V tomto případě jde o vlastní jméno postavy, dále pak o popis myšlenek, pocitů a její jednání.

⁵² HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. století*. op. cit., s. 544.

⁵³ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 56.

⁵⁴ SLÁDEK, Ondřej. *Slovník literárněvědného strukturalismu A-Ž*. Brno: Host, 2018. s. 407

⁵⁵ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 56.

⁵⁶ HAUSENBLAS, Karel. *K výstavbě postavy v prozaickém textu*. In: *Výstavba jazykových projevů a styl*. op. cit., s. 116.

⁵⁷ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 63.

pro čtenáře. Díky těmto prvkům si čtenář dokáže představit, jakou má postava povahu. Literární postavu lze charakterizovat několika různými způsoby.

Shlomith Rimmon-Kenanová vymezuje dva typy textových indikátorů, které postavu charakterizují. Jde o *přímou definici* a *nepřímou prezentaci*.⁵⁸ *Přímá definice* daný rys pojmenovává pomocí adjektiva a *nepřímá prezentace* pojmenovává daný rys jiným substantivem. Tento typ pouze představuje, nikoli pojmenovává a je pouze na čtenáři, jakým způsobem bude postavu charakterizovat. Jak Bohumil Fořt shrnuje: „Přímá definice se vztahuje k tomu, co je nám o postavě explicitně řečeno, nepřímá prezentace se vztahuje k tomu, jak postava koná.“⁵⁹

Karel Hausenblas zdůrazňuje: „Postava epického a vůbec uměleckého díla slovesného nejen vyvolává obraz lidského jedince, ale je zároveň složkou celkové významové výstavby díla. U některých postav se jejich stavební, konstrukční úloha uplatňuje zvláště výrazně a modifikuje přitom jejich funkci ‚reprezentační‘. [...] Při jakémkoliv rozboru postav, či lépe řečeno před ním, by proto bylo vždy potřebí hodnotit je podle jejich funkce ve výstavbě celku, charakterizovat jejich úlohu ve vztahu k jiným složkám tematické výstavby a jejich úkolu ve výstavbě kompoziční a slohové. [...] S modifikací reprezentační funkce postavy její funkcí konstrukční se však nesetkáváme snad jen u postav více či méně okrajových, nýbrž někdy i u postav ústředních.“⁶⁰

Přímou a nepřímou charakterizaci v díle nelze striktně od sebe v rámci jednoho díla oddělit, čímž je myšleno, že dílo nemůže obsahovat buď přímou, anebo jen nepřímou charakteristiku, proto jsou obě složky součástí narativu a mají vliv na konstituci literární postavy. Lze ovšem zkoumat, která složka převládá a která je spíše marginální, avšak obě se výrazným způsobem podílejí na charakterizaci literárních postav.

Povaha postavy je často problémem její interpretace, jelikož se může stát, že mínění postavy o sobě se odlišuje od jejího jednání v určité situaci.

Lexikon teorie literatury a kultury (2006) uvádí, že se „rozlišuje způsob a obsah ztvárnění postav. Prostředky přímé nebo nepřímé charakterizace, např. komentář

⁵⁸ Přičemž vychází z teorie Josepha Ewena, který hovoří o přímých a nepřímých způsobech charakterizace.

⁵⁹ FOŘT, Bohumil. *Literární postava – Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 64.

⁶⁰ HAUSENBLAS, Karel. K výstavbě postavy v prozaickém textu. In: *Výstavba jazykových projevů a styl*. op. cit., s. 121.

vypravěče, jednání, promluva postavy, popis sebe i druhých slouží k tomu, aby postavy získaly stabilní vlastnosti.“⁶¹

Josef Hrabák uvádí: „Každá postava literárního díla musí být určitým způsobem charakterizována, tj. musí být poukázáno na její jedinečnost, aby se odlišila od postav jiných.“⁶² Josef Hrabák za nezákladnější a také nejjednodušší způsob charakterizace postav považuje charakterizaci jménem. Náročnější charakterizace postav se vyznačuje tím, že jednání postav vychází z jejich psychické jednoty. Zde se jedná o přímou charakteristiku, která je explicitně sdělena prostřednictvím vypravěče nebo jiné postavy, anebo nepřímou charakteristiku, která implicitně vychází z jednání dané postavy. Dále Josef Hrabák upozorňuje na charakteristiku vývoje postavy, která je buď konstantní (typická pro drobnou epiku nebo lyriku), anebo vývojová.

Josef Hrabák dále konstatuje, že na charakter postavy pohlíží jako na systém rysů, jelikož pro pochopení charakteru postavy je důležité rozložit vlastnosti dané postavy na jednotlivé části, které pojmenovává jako charakterové rysy. Za povahový projev dané literární postavy považuje *vlastnost* charakteru. Z pohledu dějové výstavby jsou jednotlivé vlastnosti považovány za soubor určitých předpokladů pro jednání postavy v určité situaci a její motivaci.

5.2.1 Přímá charakterizace postavy

Přímá charakteristika je explicitní a jasně se snaží definovat, jaké má postava vlastnosti. Tato charakteristika je většinou stabilní, neproměňuje se a je dominantní. Naopak nepřímá charakteristika není zcela jednoznačná a může se proměňovat. Tato charakteristika se projevuje v jednání postavy v určité situaci, v jejích promluvách a uvažování.

Přímá charakteristika⁶³ literární postavy představuje explicitní a zjevné pojmenování jejích vlastností.⁶⁴ Je ovšem nutné upozornit na rozdíly v tom, zda se o povahových rysech dozvídáme prostřednictvím promluvy vypravěče, anebo od jiné postavy. Rimmon-Kenanová uvádí, že pokud vlastnosti postavy vyjmenuje vypravěč,

⁶¹ NÜNNING, Angsar, TRÁVNÍČEK Jiří a HOLÝ Jiří. *Lexikon teorie literatury kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy*. op. cit., s. 616.

⁶² HRABÁK, Josef. *Poetika*. op. cit., s. 217.

⁶³ Každý z autorů používá odlišnou terminologii. Bohumil Fořt mluví o přímé definici podobně jako Rimmon-Kenanová a Daniela Hodrová mluví o postavě-definici. Naše bakalářská práce používá termín přímá charakterizace.

⁶⁴ FOŘT, Bohumil. *Literární postava – Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 65.

považuje je čtenář za pravdivé, jelikož pochází od nejvyšší autority. Jestliže daná informace pochází od jiné postavy, je toto tvrzení vždy podřízeno autoritě vypravěče.⁶⁵

Přímá charakterizace pojmenovává daný povahový rys přímo a nepoužívá náznaků. Čtenář tedy na základě sdělení ihned rozpozná, jakou vlastností postava disponuje. Pro shrnutí si uvedme, že pokud charakterizace postavy pochází od vypravěče, má větší platnost a objektivní charakter, než když pochází z pásma postav, kde převládá spíše subjektivita.

Rimmon-Kenanová v *Poetice vyprávění* (2001) podotýká: „Definice se podobá zobecnění a pojmovému chápání. [...] Její dominantnost v daném textu vyvolá dojem racionality, autority a statickosti. Tento dojem může být zmírněn, pokud se definice postupně vynořují z konkrétních detailů, jsou doloženy určitým chováním či přicházejí společně s jinými prostředky charakterizace.“⁶⁶ Nevýhodou přímé charakteristiky je tzv. efekt „uzavřenosti“ a úspornosti. Tím dochází k tomu, že vše je čtenáři v textu jasně předloženo a ten se tak stává pouze pasivním příjemcem.

Přímá charakteristika se v našem povídkovém souboru *Lidé z maringotek* příliš často neobjevuje, přesto ji můžeme doložit na několika příkladech, kde se často objevují právě v promluvách postav.

Takovým příkladem jsou opičky z příběhu, který ve vlaku do Mnichova vypráví starý Reimann ve druhé povídce *Vyprávění hráče na xylofon*. Charakteristika opičky Nany je velmi jasná a jde spíše pouze o výčet jejích negativních predikátů. Sahib je naprostým opakem Nany, ale bez obou by Reimannovo cirkusové číslo nefungovalo. Zároveň je tento příběh analogií k Harrymu Harweyovi a Mlle Luise Printemps, který dělá také neuvěřitelné skoky pro „nosatou opičku“, kterou si tím chce získat, což můžeme považovat za obrazné vyjádření.

„Nana neumí docela nic. Ošklivá je jako noc, přitom je zlá, kousavá, náladová, vrtkává, nejhloupější a nejprotivnější stvoření, které jsem kdy choval. Všecky šaty potrhá, všechny klobouky rozkouše, jakživa se nedovede obléci, ale co vidí, to musí mít, a já jí nestačím kupovat toalety.“⁶⁷

Ve třetím textu *Povídka krále střelců* se objevuje přímá charakteristika, když Clementicita popisuje ruskou tanečnici Graciu Angeles. Zde se jedná o subjektivní popis

⁶⁵ RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. op. cit., s. 67.

⁶⁶ Ibid., s. 67.

⁶⁷ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 56.

ze strany jedné z postav povídky, když ji představuje Delayunovi. Jak Clementicita sama vykládá, dříve byly dobré přítelkyně, ale najednou bylo jejich přátelství narušeno.

„Je to ta vysoká tanečnice, která nahá tančí s vějíři z růžových pštrosích per. Je velmi zkušená ve věcech mužů a považuje se za něco vyššího, než jsme my ostatní.“⁶⁸

Dalším příkladem přímé charakterizace je postava starého Maliny v poslední povídce. Velmi často se čtenář při této charakterizaci setká v povídkách nejprve s popisem vzhledu a následným výčtem nebo popisem vlastností.

„Byl to člověk prostý, který měl nedůvěru ke všem učenostem, protože mu mátlý jeho klidnou bezpečnost v životě. Jeho stařecký mozek chápal jen jednoduché, přirozené věci, jako je dejme tomu Boží zázrak; nade vše se však hrozil zmatku jež může vzbudit lidská svévole, když začne pytláčit v právech Hospodinových. Říkal: ‚Povídky nemají být a mínil tím, že v životě je si jist, kdo jej přijímá bez velkého přemýšlení tak, jak je, kdežto lidské výmysly, bádání a fantazie jenom prostého člověka popletou.‘“⁶⁹

V další povídce *Úvahy zkušeného iluzionisty* je podobným příkladem přímá charakterizace dívky Emilky:

„[...] bledá dívka s pletí skoro průsvitnou, která upadala do transu, jakmile se na ni ostřeji podíval. Bylo to hodné děvče, tiché, uctivé, ochotné.“⁷⁰

V této poslední povídce se také objevuje charakteristika zvláštní postavy Michaila Strogova, který převezme a začne žít život smyšlené postavy z jezddecké pantomimy Carův kurýr, která vznikla na základě stejnojmenného historicko-dobrodružného románu Julesa Verna.

„Ten hoch byl prostinký jako dítě, nic nevěděl a nic ho také nezmatlo. Jezdil jako d'ábel, okouzloval lidi při parádách, dřel se při stavění šapitó a sbratřil se se všemi členy společnosti. Milovali ho pro jeho široký upřímný smích, pro jeho dumavé písně i pro to, jak každému od srdce rád posloužil a pomohl.“⁷¹

⁶⁸ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 79.

⁶⁹ Ibid., s. 250.

⁷⁰ Ibid., s. 141.

⁷¹ Ibid., s. 252.

5.2.2 Nepřímá charakterizace postavy

Nepřímá charakterizace⁷² nepojmenovává určitý povahový rys, ale odlišnými způsoby ho dokazuje a prezentuje čtenáři.⁷³ Povahové rysy literární postavy jsou pomocí nepřímé charakteristiky čtenáři postupně odkrývány. Nejsou explicitně a přímo řečeny. Čtenář postavu poznává prostřednictvím jejího chování nebo jednání. Nepřímé prezentace mohou být velmi rozmanité a vzájemně se prolínat.⁷⁴

Nepřímá charakterizace představuje postavu prostřednictvím různých prostředků, jako jsou vzhled postavy, její jednání a promluva, pomocí narativního vědomí či vlastního jména. Tyto způsoby budou v následujících podkapitolách podrobně představeny.

Daniel Hodrová ve své teorii upozorňuje, že upuštění od přímé charakteristiky postavy a její příklon k charakteristice přímé lze považovat za projev přesunu od postavy-definice k postavě-hypotéze.⁷⁵

5.2.2.1 Vzhled postavy

Vzhled postavy nenaznačuje její povahové rysy, přesto je považován za důležitý charakterizační prostředek, jelikož vyděluje postavu vůči okolí a napomáhá její identifikaci. Vzhled postavy je obvykle vyjádřen popisem. Na rozluštění postavy čtenářem se také podílejí literární i společenské konvence, jelikož čtenář často z vnějšího vzhledu vyvozuje globální vlastnosti postav.⁷⁶

Rimmon-Kenanová poukazuje na situaci, kdy vnější rysy postava nemá pod kontrolou (např. výška, barva očí, velikost nosu apod.), ale některé části vzhledu mohou na jednání postavy záviset (např. účes a oblečení).⁷⁷

Podobně Bohumil Fořt zdůrazňuje, že záleží na tom, jaký postoj daná postava ke svému vzhledu zaujímá, nebo je také nutné upozornit na změnu vzhledu postavy, za jakých okolností k němu dochází a jaký vliv tyto změny mají na vztahy mezi postavami.⁷⁸

Informace o vzhledu daných figur se dozvídáme v každé povídce a ve své podstatě prochází celým povídkovým souborem, přičemž jsou ale ve většině popisů pouze stručně

⁷² Rimmon-Kenanová mluví o nepřímé prezentaci, Bohumil Fořt mluví o nepřímé reprezentaci a Daniela Hodrová o postavě-hypotéze. Pro naši bakalářskou práci budeme používat termín nepřímá charakterizace.

⁷³ RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. op. cit., s. 68.

⁷⁴ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 66.

⁷⁵ HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. století*. op. cit., s. 562.

⁷⁶ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 66

⁷⁷ RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. op. cit., s. 72.

⁷⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 67.

zdůrazněny typické rysy zevnějšku dané postavy. Také se lze v povídkách setkat se záznamem změny vzhledu dané postavy.

5.2.2.1.1 Liana

Prostřednictvím vypravěče, kterým je vážený hrabě, se dozvídáme o postavě herečky Liany, jejích obdivovatelích a její cestě k cirkusu. Tato charakteristika pochází zároveň od vypravěče povídky, což lze považovat za znak objektivitu, ale je také subjektivního rázu, jelikož ji vypráví hrabě, který je do herečky Liany zamilovaný.

Postavu Liany v první povídce charakterizuje pouze vypravěč, který je ovšem také postavou příběhu. Je tedy vypravěčem intradiegetickým a zároveň homodiegetickým, jelikož sám v příběhu vystupuje. Vypravěč vzpomíná na Lianu a na okolnosti, které ji vyštvaly z divadla až k cirkusu. Předkládá především Lianin příběh a o něm samotném se dozvíme jen málo informací. O postavě Liany se čtenář dozvídá pouze zprostředkovaně. Přímá charakteristika se objevuje v popisu Liany.

„Nejúžasnější byla její tvář, v níž se vždy soustředil každý osud.“⁷⁹

Čtenář se vše dozvídá pouze jednostranně z pohledu zamilovaného vypravěče, který ke konci příběhu procitne a spatří skutečnost. Přesto nelze poznat skutečné povahové rysy Liany, protože se zde neobjevují žádné další prostředky její charakterizace, např. promluvou, jednáním apod.

„Dospěl jsem posléze k objevu, který mně téměř zdrtil. Tato žena, jež všecku krásu tvořila citem, byla bez citu.“⁸⁰

V povídce se setkáváme také s charakteristikami Lianiných ctitelů, kteří se sešli na hrabětem sezvané hostině. Konsul Eugenio Arnaldo de Vieira je popisován takto:

„Jeho olivová tvář hlaholila širokým smíchem a z jeho ošemetných historek se zdálo, že není typu ženy bílého, rudého a černého plemene, jehož by důvěrně nepoznal.“⁸¹

U charakteristik těchto postav jejich vzhled koresponduje s popisovanými povahovými rysy a také s jejich profesemi. Dalším příkladem je sochař Hendrich Dyckymans:

⁷⁹ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 20.

⁸⁰ Ibid., s. 21.

⁸¹ Ibid., s. 26.

„Byl člověk málomluvný. Jeho hlava se silnými kučery byla vždy trochu skloněna, takže jeho mocné klenuté čelo připomínalo býka, chystajícího se k útoku. Něco býčího bylo i v celé jeho rozložitě postavě, v širokých ramenou, mohutných plecích i svalnatých rukou. I z těch rukou cítil jsi jakousi sveřepou urputnost; říkalo se o něm, že pustí-li se do díla, nesnese v zuřivém zanícení žádného pomocníka a sám těmi pařáty vynáší metrky hlíny na lešení. Při vši tělesné síle byl tento člověk zasněný, každé chvíle jsi mohl přistihnout, že je myšlenkami v jiném světě, ponořen ve vidiny nějakých zázračně dokonalých těl.“⁸²

5.2.2.1.2 Zuzana Lachnerová

Vzhled postavy má v daném narativu charakterizační funkci, když dochází k jejímu vymezení vůči ostatním postavám, a také když má autor v úmyslu umocnit a více zdůraznit nějaký povahový rys. Příkladem je výčepní z vinárny Zuzana Lachnerová ze čtvrté povídky *Vzpomínka malíře stínoher*. Povahové rysy této postavy odráží nejen její profese, ale také právě popis jejího vzhledu. Vypravěč ji popisuje nepřiliš lichotivých způsobem:

„Byla to ženská už obstarožná, ale kdyby byla mladší, nebyla by asi o nic méně ošklivá. Tady se nikdo nestaral o to, že její tlustý nos je příliš masitý a že její zuby jsou vyklenuty jako kobyli.“⁸³

Vzhled Zuzany Lachnerové odpovídá jejím promluvám, jelikož je to žena, která pracuje ve vinárně a výhradně obsluhuje mužské zákazníky. Dokáže s nimi sice dokonale žertovat, zároveň je to však pravděpodobně jedinou náplní jejího života.

„Hej, hej, stará kvadrupeto! Otoč vidlici napravo! Až sem, sem do kouta! Stop!“⁸⁴

„I ty kostro flámská, zpřerážená, tohle za všechnu mou něžnou přítulnost? Filípku, neposlouchejte toho nevyváchance. Šlape si na rozum, když nemá pedály!“⁸⁵

„Neboj se, potrhlý převode, to víš, že starého aristona uctím.“⁸⁶

5.2.2.1.3 Harry Harwey a Mlle Louise Printemps

Příběh Harryho Harweye vypráví ve druhé povídce hráč na xylofon. Charakteristika vzhledu Harryho odpovídá jeho jemné a klidné povaze.

⁸² BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 28

⁸³ Ibid., s. 102.

⁸⁴ Ibid., s. 103.

⁸⁵ Ibid., s. 110.

⁸⁶ Ibid., s. 116.

„Byl to hezký plavovlasý muž s dokonale vypěstěným tělem a s klidným pohledem, jaký vychází z organismu, který je v bezvadném pořádku.“⁸⁷

Naopak postava Mlle Louise Printemps je velmi barvitě charakterizována, její krásný vzhled je v rozporu s idealistickými představami Harryho a s její profesí u cirkusu, jelikož hraje pouze na tahací harmoniku. Tato postava má velmi charakteristický poznávací a nápadný znak, kterým je „sírově žlutý klobouček“ a „modré plamínky“. Zároveň je tato postava velmi tajemná.

„Sírově žlutý klobouček nebezpečně ostrého tónu; byl nasazen šikmo a stínil, ale nezakrýval dvě velmi modré a velmi sladké oči zalité vlahým leskem. Tyto oči s kloboučkem se vznášely nad neuvěřitelně nadýchanou kupou zelených a modrých závojų, z nichž vyčuhovaly jen dva červené safíánové střevíčky. Klobouček, oči, závoje a střevíčky dávaly rozkošný pastelový obrázek“⁸⁸

Na konci povídky dochází k transformaci vzhledu této postavy, kdy se z krásné slečny stane vyhublá stařena:

„Zhubla a zkostnatěla a více než modré oči upoutal tě v její tváři nos. Kostnatý, dlouhý nos Francouzek. Se svými unavenými očima dostala ve výrazu cosi opičího.“⁸⁹

Tento příběh je součástí povídky pod názvem *Vyprávění hráče na xylofon*. Obě povídky, ač ne na první pohled mají stejnou tematiku. Nejprve se hrdina za něčím usilovně žene, ať už se jedná o úspěch u ženy, nebo o peníze, a když už to máme, stane se z toho postupně pouhá rutina a radost se pomalu vytratí.

Všechny postavy z této povídky spojuje láska k jejich umění. Harry Harwey umí skočit čtyři salta pro lásku k ženě, starý Reimann dokáže dělat obdivuhodná čísla se zvířaty z lásky k nim. Vzpomíná na velké psí divadlo nebo číslo s medvědy. Ve své podstatě se ani hráč na xylofon nedokáže zbavit své lásky k hudbě a tomuto nástroji.

5.2.2.1.4 Jean Castillo de Trinidad

Tato postava je představitelem jakéhosi „žvanila a kecala“⁹⁰ a zároveň symbolem toho, že cirkus je jedna velká rodina. Baron se ženou nemohli mít děti, tak si adoptovali

⁸⁷ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 45.

⁸⁸ Ibid., s. 45-46.

⁸⁹ Ibid., s. 62.

⁹⁰ Tato povídka vychází z Bassova původního námětu o tlachavém baronu.

pětatřicet děvčat. Každou potom provdali bohatému ženichovi a jejich rodina najednou byla veliká a rozptýlená po celém světě.

„Rozhodně vypadal jako jeden z těch originálních dědků, kteří se loudají po pařížských boulevarech a plaší hezká děvčata. Drobný, suchý, domýšlivého kroku, fintivého vzezření. Jeho redingot se ostře úžil v pase a hned se zase široce rozbíhal od těla, jak to nosili šviháci v secesi. A když teď přistoupil ke stolu, bylo jasně vidět i jeho obličej, brunátný, rozsekaný vráskami, s dlouhým vznešeným nosem, pod nímž se mohutnou vlnou klenuly bílé kníry. Pod krabatým a rozježeným obočím dvě bledé, lesklé, jako by skleněné panenky plavaly ve věčné vlhkosti oka pijanova.“⁹¹

Ačkoliv se v této ukázce jedná o popis vzhledu postavy, tak je spíše charakterizována svými skutky. Tato postava je zaslepena láskou k životu, který se zároveň snaží vnímat s nadhledem a odstupem.

„Ale věřte mi, že není krásnějšího daru než vědomí, že si člověk dobře žil a všeho užil. Těch pětatřicet let plného života už mi nikdo nevyrvé. Jsou nabita rozkošemi a zážitky, zkušenostmi a úspěchem, sem tam i kapkou hořkého zklamání, které je nezbytné, aby člověk měl pro to vše moudrý pohled.“⁹²

Tato postava je charakterizována svými filozofickými myšlenkami a úvahami o životě. Jeho žena, paní baronka má ve varieté číslo s šesti foxteriéry, kteří tam dělají sochy – číslo šest mrtvých psů. S tímto číslem hrabě nesouhlasí a nelíbí se mu, protože miluje život.

„Nic z vás neudělá tak všemocného velmože, jako můžete-li opravovat Štěstěnu.“⁹³

Svůj čin, že takto zachránil pětatřicet dětí bere jako hrdinství a zároveň tím vzdává čest svému rodu, který v dávných dobách bojoval s Turky ve Svaté zemi

„To všechno jsem dokázal. Krásu bez jmění jsem uvedl na výsluní světa a skomírajícím erbům jsem přivedl novou zdravou krev. Pětatřicetkrát jsem překlenu největší sociální rozdíl – kdo se může vykázat takovou zásluhou? Ano, pánové, vyrovnával jsem společenské protivy a přísahám vám, že je to nejmoudřejší práce na této žalostné planetě.“⁹⁴

⁹¹ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 114-115.

⁹² *Ibid.*, s. 117.

⁹³ *Ibid.*, s. 120.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 121.

5.2.2.1.5 Fotograf

Příhoda cirkusového kapelníka je dialogem, který se odehrává ve vlaku mezi dvěma muži – mezi vypravěčem a cirkusovým fotografem, popsaným následovně:

„Vysoký, štíhlý, s hlavou jako z tvrdého dřeva vyřezanou: každý rys v ní ostrý a pevný, jako mívají tragédi. Na herce připomínalo i sebevědomé vystupování a úhledná hladkost všech pohybů. Herec však nebyl – to dosvědčovala prošedivělá bradka, po léta pěstěná do dlouhé nakroucené špičky i mohutné kníry, vytáčené po obou stranách do neuvěřitelné délky. Stejně vydatné bylo husté obočí, pod nímž černé oči vystřelovaly pohled nezvykle živý.“⁹⁵

Přímá charakteristika této postavy vyvolává dojem, že jde o elegantního a vážného muže s vybraným chováním. Paradoxně je tento popis v rozporu s jejím charakterem, jelikož jde o anekdotickou a komickou postavu. S vypravěčem povídky, cirkusovým kapelníkem, se setkal ve vlaku, kde mu vypráví o svém životě. Tato postava je přesvědčena, že nepotřebuje příbuzenstvo a přátele, kteří ho jen ohrožují a brání mu ve svobodě.

„Mladý muži, veškeren obchod světa je založen na dvou myšlenkách: na tom, co si myslí kupující, a na tom, co si myslí dodavatel.“⁹⁶

Postava fotografa je přesvědčena, že na všechny dokáže jen vyvrát, jak v životě, tak v profesi.

„„Jste vlastně ohavný nepřítel lidí,“ zvolal jsem rychle, abych využil posledních zbývajících minut, „vaše no-photo si tropí hanebný posměch z naivního obecenstva.““⁹⁷

Povídka je vypointována komicky: fotograf zjistí, že člověk, se kterým si ve vlaku povídal, je jeho příbuzný, který má velikou rodinu.

5.2.2.1.6 Sidi er-Rahma

V páté povídce *Úvahy zkušeného iluzionisty* se objevuje charakteristika hypnotizéra:

„Jmenoval se Sidi er-Rahma a tvrdil o sobě, že je profesorem vysoké magie v Káhiře. Neviděl jsem opovážlivějšího a dotěrnějšího chlapa, než byl tento Rahma. Hubený, vysoký,

⁹⁵ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 215.

⁹⁶ Ibid., s. 220.

⁹⁷ Ibid., s. 227.

v šedožluté tváři a na trčící bradě černá kroucená vousiska, bělmo očí kalné, chrup svítivý jak zuby šelmy – vtělený Belzebub ve fraku.“⁹⁸

Opět se zde jedná o subjektivní charakteristiku, ve které se zároveň projevuje nenávisť ze strany postavy iluzionisty, protože využíval slabosti a bojácnosti dívky Emilky, kterou měl díky tomu ve své moci.

5.2.2.2 Jednání postavy

Jednání postavy patří mezi významný prostředek nepřímé charakterizace literárních postav. Bohumil Fořt uvádí, že jednání postav čtenáři „umožňuje usuzovat na jejich morální vlastnosti, ideje, názory, postoje, city a motivace a v neposlední řadě též na jejich vztah k jejich okolí“.⁹⁹ Badatel dále píše, že pro odkrytí implicitních významů recipient potřebuje jednak zkušenost z každodenního života, protože jednání postav souvisí s každodenním životem, a jednak vlastní čtenářskou zkušenost. Díky této dvojí zkušenosti čtenář dokáže literární postavu interpretovat.¹⁰⁰

Rimmon-Kenanová ve svém díle *Poetika vyprávění* poukazuje na činy literární postavy, které dělí do dvou kategorií. Jednorázové činy mají dynamický charakter a jsou většinou výsledkem určité vypjaté situace, v níž se postava nachází. Naopak obvyklé jednání postavy vypovídá o jejím charakteru a povahových rysech.¹⁰¹

5.2.2.2.1 Otec hráče na xylofon

Příkladem této nepřímé charakteristiky je postava otce z druhé povídky, kterou vypráví hráč na xylofon. Otec ze svého neštěstí, za které si mohl sám, obviňoval všechny profesory:

„Měl vztek na celý svět a upřímně k tomu taky pil. Když jsem se narodil, zapřísáhl se prý, že musím sklidit slávu za něho.“¹⁰²

Otec byl na svého syna velmi přísný, i když již v útlém věku dosahoval nemalých úspěchů, ale stále po něm požadoval lepší a lepší výsledky:

„Stál za mnou a já nesměl jedinou z nich vynechat, jinak jsem hned dostal ránu.“¹⁰³

⁹⁸ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 141.

⁹⁹ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 67.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 68.

¹⁰¹ RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. op. cit., s. 68.

¹⁰² BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 41.

¹⁰³ *Ibid.*, s. 42.

5.2.2.2 Král střelců

Postavu mladého důstojníka čtenář poznává pouze prostřednictvím jeho činů. Tato postava se od ostatních výrazně odlišuje tím, že jako jediná nemá zkušenosti s cirkusovým uměním a uchýlí se k němu spíše z existenčních důvodů. Jeho příběh je jako jediný vyprávěn neznámým vypravěčem na rozdíl od ostatních povídek, v nichž jsou vypravěči většinou zároveň aktéry příběhu.

Na počátku povídky se setkáváme s přímou charakteristikou, kdy se charakterizuje samotný důstojník, když je přijímán v daleké cizině na ambasádu:

„Byl jsem od dětství vychován francouzsky, od studentských let jsem rok co rok jezdil do Paříže a znám argot každé její čtvrti.“

„Myslím, že je mnoho podniků, které mohou potřebovat svědomitého muže, který umí jednat s lidmi a nebojí se odpovědnosti za své rozhodování...“

„Jistěže, pro střelné zbraně všeho druhu i pro jejich mechaniku.“

„Všechny druhy sportu... i rybaření. A pak ovšem rozumím dýmčákům, tabáku, vínu a likérům...“¹⁰⁴

V této povídce se čtenář nedozvídá pravé jméno hlavního hrdiny, neboť vystupuje pod falešným jménem Héctor Delaunay. Tato postava je navíc velmi proměnlivá, nejprve působila jako důstojník, poté jako soukromý učelec.

„Tak začala třetí existence Hécтора Delaunaye, obchodního zástupce, který byl o dva roky později odsouzen na tři léta do žaláře pro nedokonalý pokus vraždy.“¹⁰⁵

Když hrdina dostane od Bertona obtížný úkol, neprojeví žádný strach a je ihned odhodlán jej splnit. Při tomto úkolu se poprvé dostává do uměleckého a divadelního světa.

V povídce se opět projevuje tematika silné lásky, díky které Delaunay přečká léta ve vězení. Na konci dochází opět k vnitřní transformaci postavy, když Delaunay spolu s Clementitou odchází k cirkusu.

¹⁰⁴ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s.66.

¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 69.

5.2.2.2.3 Vysloužilý voltížér Vincek a Ninočka

Voltížér Vincek v sobě nese veliký důraz na češství, které se výrazně projevuje v románu *Cirkusu Humberto*. Na začátku svého vyprávění vzpomíná na svoji vnučku, která žije v české zemi.

Vincek nejprve odmítá myšlenku, že by se mohl zamilovat do nějaké dívky a ztratit pro ni hlavu. Přesto se jednou zahledí do krásné krasojezdkyně Ninočky, kterou však nemůže získat, protože ji neustále hlídají „čarodějnické oči“ její matky Kavkazanky. Snaží se na sebe upoutat pozornost, a tak začne předvádět nebezpečná čísla na koni:

„A ze zoufalství, ze vzteku a marnosti divoké kusy jsem začal provozovat v jízdě i ve skocích.“¹⁰⁶

Když musí Vincek odejít na vojnu, ztratí Ninočku. Po ukončení vojenské služby podstoupí zdlouhavou cestu, aby ji znovu našel. Zjišťuje však, že Ninočka již má domluvený sňatek s ruským velkoknížetem, z čehož ovšem ani ona nemá radost.

„Ale v tom, jak jela, bylo cosi pekelného a ona byla při tom svůdná a vznešená jako svržený anděl.“¹⁰⁷

Později se rozhodne z manželství utéct za Vinckem i se svou malou dcerou. Nakonec Ninočka uteče neznámo kam, a malou holčičku zanechá Vinckovi, který ji považuje za vlastní.

„Ani jedna, ani druhá netuší, že nejsou z mé krve. Inu, láska dovede takové věci překlenout; a jak bych je nemiloval, když jsem v nich za ten jeden rozbitý a ztracený život zachránil dva nové.“¹⁰⁸

5.2.2.2.4 Agathon

Postava klauna Agathona je symbolem neutuchající lásky k cirkusovému umění a každodenní dřiny a tvrdé práce v této profesi. Ačkoliv je velmi nemocný, nedokáže své vystoupení a cirkus opustit.

„Strýc Agathon byl člověk běžný, komediant, jak se říká a uměl moc věcí. V každém cirkuse byl vítán, protože, kdyby na to přišlo, byl by sám vystačil na půl programu.“¹⁰⁹

¹⁰⁶ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 154.

¹⁰⁷ *Ibid.*, s. 117.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 179.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 231.

Vypravěč na postavě Agathona ukazuje, že cirkusový umělec své dílo tvoří sám a ze sebe. Když potom zestárne, je toto jeho umění pouhým stínem.

5.2.2.3 Promluva postavy

Promluva postav je součástí dvou plánů daného narativu. Je součástí jak stylistického hlediska, tak čtenářské interpretace:¹¹⁰ „Svémi promluvami se postavy začleňují do kontextů narativních děl, a protože jsou v podstatě neoddělitelné od pojmů děje, akce či interakce, svými promluvami se zásadně podílejí na utváření ‚světa‘, v němž se pohybují.“¹¹¹

V Bassově povídkovém souboru se promluva jakožto způsob charakterizace literárních postav objevuje velmi často. Tímto způsobem čtenář získává o postavách informace podobně jako ve skutečném životě.¹¹² Díky určité formě a stylu řeči postav je můžeme od jazyka ostatních, a především od jazyka vypravěče odlišit. Odlišný styl řeči přiřazuje postavy k různým společenským vrstvám, signalizuje jejich profesi, původ atd.¹¹³

5.2.2.3.1 Mistr těžké váhy a Karolín

V povídce *Podotknutí mistra těžké váhy* je takovým příkladem postava vypravěče povídky-mistra těžké váhy a jeho ženy Karolín.

„Karolín je tuze náramná bytost. Esli je ňáká ženská metr, je Karolín nejmíň metr dvacet – ta by hubou položila i hrbatýho na vobě lopatky [...] ženská správná a komandýrská, ve všem všudy akurátní. Ale že bych já v konkurenci vítězil pro její krásný buličí voči, to nemohu při nejlepšší vůli připustit.“¹¹⁴

Karolín je rovněž představena prostřednictvím promluv, ze kterých vyvozujeme její umíněnost.

„Vona na to, ‚já chci domů zlatej pohár. A dyž ho má vyhrát Hakenšmíd, tak ho vyhraj ty, vod čeho tě tu mám.‘ Tedy v takovejch věcech byla má Karolín dětinská vod narození. Dyž si na něco postavila hlavu, tak s ní nehnul ani Lurich.“¹¹⁵

¹¹⁰ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 69.

¹¹¹ *Ibid.*, s. 68.

¹¹² *Ibid.*, s. 69.

¹¹³ RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. op. cit., s. 71.

¹¹⁴ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 186.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 192.

Karolín je opakem vypravěče povídky, který má sice statnou postavu, ale Karolín je mistrem v řeči a v přesvědčování.

5.2.2.3.2 Zkušený iluzionista

Poněkud odlišným případem je popsána ženská postava v páté povídce *Úvahy zkušeného iluzionisty*. Nacházíme zde popis vzhledu ideální ženy:

„Vysoké koleno, úzký bok, ohebná ruka, volné rameno, to jsou hlavní fortele, co egzižujeme. Tvářička taky, toť se ví, ale tvář se už vždycky nějak adaptuje; hlavní věc je, aby eminentně figura odpovídala požadavkům.“¹¹⁶

Tento popis ženy charakterizuje povrchnost vypravěče povídky. Iluzionista je opět komickou postavou, když sám sebe považuje za velmi sečtělého a inteligentního. Od ostatních postav se liší cizími a nadnesenými výrazy, které používá ve svých promluvách. Zároveň je poučuje o svém kouzelnickém umění:

„Veliké řeči o ženských kouzlech nemám rád, jelikož žádná veritabilní kouzla neexistují a všecko jen egzižuje chytrost, obratnost a techniku. Také si na nás v našem rodě nikdy žádná ochechule nepřišla, to bych mohl potvrdit notariálně.“¹¹⁷

Opět zde nacházíme anekdotické rysy, přičemž hlavním tématem této povídky je vztah mezi muži a ženami. Také se zde objevuje motiv zrady, kdy se tato postava snaží dát za vyučenou svému protivníkovi.

5.2.2.4 Narativní vědomí postavy

Narativní vědomí je „způsob prezentace *já* v narativu.“¹¹⁸ Znamená to, jak postava vnímá svět kolem sebe. Je spojeno s tím, jak lze lingvisticky analyzovat způsoby, jakými se literární postava prezentuje.¹¹⁹

5.2.2.4.1 Hrabě d'Ascensions Létardais

V této postavě se spojuje přímá i nepřímá charakterizace. Nejvíce se zde ale projevuje narativní vědomí postavy. Vypravěčem první povídky je vážený hrabě, který jako jediný z vypravěčů všech povídek není žádným cirkusovým umělcem. Hrabě pozve své přátele na hostinu, kterou chce učinit výjimečnou:

¹¹⁶ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 132.

¹¹⁷ Ibid., s. 132.

¹¹⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 70.

¹¹⁹ Ibid.

„Zde však, pánové, unikáme pro tuto noc hrůzovládě času, v těchto místnostech nestojí ani jediné z oněch umělých soukolí, která lidé sestrojili, aby stále slyšeli odbíjet svou cestu k neznámému konci.“¹²⁰

Oslovuje všechny vypravěče ostatních povídek touto úvahou o časovosti a věčnosti.

Hrabě několikrát zdůrazňuje svoji lásku k životu i skutečnost, jak je ohromen jeho tajemstvími, které nelze rozluštit. Sám sebe zároveň považuje za jakéhosi filozofa a zároveň pozorovatele a posluchače. Rovněž je také obdivovatelem umění, především divadelního, kde poprvé spatří herečku Lianu. Hrabě následně vzpomíná na jednu zásadní událost, která mu obrátila život a díky které objevil kouzlo cirkusu:

„V pachu zamžených koníren, v pološeru chodeb, plných podivných rekvizit, v šatnách bez podlahy, kde se mísila prudká vůně pudru se syrovými výpary země, pod galeriemi, jimiž pronikal dupot a potlesk davů s řinčivou hudbou, viděl jsem postavy fantasticky ustrojené, připravené pro nějakou velkolepou hru, ale zatím ještě nezapjaté do jejího vysokého napětí, pohybující se s uvolněnými svaly, odpočívajícím hrudníkem a očima, jež ještě byly ponořeny do starostí o zítřejší chléb.“¹²¹

Právě zde je hned v první povídce vystiženo cirkusové umění, které s sebou nese obrovskou dřinu, píli a zároveň nejistotu.

Hrabě na konci povídky také anticipuje, že ve všech povídkách se bude projevovat tematika mužské lásky k ženám.

5.2.2.4.2 Hráč na xylofon

Druhou povídku vypráví hráč na xylofon, který je charakterizován prostřednictvím vyprávění o sobě. Xylofonista vypráví o svém životě a o svém osudu, kterému nevzdoruje a přijímá jej tak, jak je. Právě v postavě xylofonisty je ukázáno, že za nevídaným úspěchem se skrývá spousta práce a odříkání. Xylofonista spíše lítostivě vypráví, jak nemá se svou ženou čas na obyčejný život, protože od rána do večera pouze cvičí. Upozorňuje na to, co všechno musí obětovat a že musí žít pouze pro hraní na xylofon a pro nic jiného. Přesto se svému osudu nesnaží nijak vzdorovat:

„Na život není přitom kdy. To já jen po chvilkách po něm pasu, abych zahlédl nebo zaslechl, co to všechno je. Jako kluk si při tom připadám, který se vytahuje na ohradu, aby

¹²⁰ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 13.

¹²¹ *Ibid.*, s. 24.

na chvílku užřel, jak tam na té druhé straně běhají lidé atletických těl a v slunci se třepetá zvonivý míč. [...] Dějí se patrně podivuhodné věci tam na té druhé straně. [...] A co toho vědí sami živí lidé, kteří nejsou osudem přikováni k variacím z Fausta a Markétky!“¹²²

Hráč na xylofon už zapomněl, jaké to je mít radost ze hry a bere ji už jen jako každodenní rutinu a trénink. Nelze souhlasit s Thieleho ideologicky zabarveným tvrzením, že „Bass v těchto motivech upozorňuje na plytký profesionalismus a prázdnou virtuozitu, dobře vidí, že za obojím stojí neviditelný nepřítel: peníze.“¹²³

5.2.2.4.3 Mudrující excentrik

Poslední povídka je vyprávěna velmi časně nad ránem. Vypravěč upozorňuje, že by měli všichni z hostiny již odejít a vrátit se do cirkusu.

Poukazuje na to, že ve vyprávěných příbězích nenajdeme pravdu:

„Nenajdeš-li pravdu světa mlčením, vyprávěním k ní nedospěješ vůbec. [...] Slovu byla dána zaklínací síla, že chtěc nechtíc buduje svůj život a nalézá svou pravdu. Posloucháš-li ji, nerozeznáš ji od života skutečného, jako nedovedeš odloupnout obraz na vodní hladině od vody.“¹²⁴

V této souvislosti se pravděpodobně autor snaží poukázat čtenáře na to, že jeho povídky nejsou skutečnou realitou.

5.2.2.5 Vlastní jméno literární postavy

Pojmenování postavy je důležitou součástí narativu, protože od okamžiku, kdy je postava pojmenována, recipient v průběhu čtení poznatky o postavě konkretizuje a postavě zase jméno umožňuje existovat v rámci daného narativu. Vlastní jména mají referenční význam, jelikož odkazují k postavě jakožto ke konstruktu a také „slouží jako jednoslovné (či víceslovné) kategorie, kterým čtenář v průběhu aktu čtení přiřazuje jednotlivé explicitně či implicitně interpretované atributy, slouží jako konkrétní ‚věšáky‘ na vlastnosti.“¹²⁵

¹²² BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 44-45.

¹²³ THIELE, Vladimír. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz Československých spisovatelů, 1961, 5 (11), s. 482.

¹²⁴ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 249.

¹²⁵ FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. op. cit., s. 73.

Příkladem je Liana z první povídky. Jde o spojení bájně Lilith, která v mytologiích nabývá až démonické povahy, a Liliany jakožto symbolu čisté květiny. Sám autor vysvětluje, že „znělo její jméno zároveň exoticky i přirozeně.“¹²⁶

Pouze ve čtvrté povídce *Vzpomínka malíře stínoher* vypravěč uvádí svoje vlastní jméno, zatímco u některých postav jejich jméno ani neznáme. Takovým příkladem je povídka *Vyprávění hráče na xylofon*, kde známe jména všech postav, které v příběhu vystupují, ale jméno vypravěče zůstává neznámé.

Ve třetí povídce také není zmíněno skutečné jméno hlavního hrdiny, avšak na konci se sám pojmenuje Gransevil, což představuje spojení španělských měst Granady a Sevilly. Jméno pro něj nese symbolický význam.

„Snad smím ta dvě jména spojit ve své vlastní. Čím jsem býval, to je tam pohřbeno. Čím jsem, to se tam narodilo.“¹²⁷

Daniela Hodrová také upozorňuje na situaci: „Postavy figurující v textu především ve svém vyprávění bývají často bezejmenné, jména jsou nahrazena apelativy.“¹²⁸ V některých povídkách se se jménem vypravěče setkáváme pouze v názvu, v jiných textech se představí sám a ještě jinde se jeho jméno nedozvíme vůbec.

5.2.2.6 Prostředí

Tato kategorie nevychází ze struktury českého badatele Fořta, ale z koncepce literární teoretičky Shlomith Rimmon-Kenanové: „Fyzické okolí postavy (pokoj, dům, ulice, město), stejně jako její lidské okolí (rodina, společenská vrstva), jsou také často využívány jako metonymie konotující povahové rysy.“¹²⁹

S jistotou lze tvrdit, že takovýmto prostředím, které ovlivňuje všechny postavy a prostupuje všechny povídky souboru, je cirkus. Cirkus pro postavy představuje uzavřený svět, ve kterém se odehrávají nejrůznější životní osudy.

Dalším prostupující okolností všech povídek je hostina, při níž si aktéři během jedné noci vypráví všech deset svých příběhů.

¹²⁶ BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. op. cit., s. 15.

¹²⁷ *Ibid.*, s. 96.

¹²⁸ HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. století.*, op. cit., s. 523.

¹²⁹ RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. op. cit., s. 73.

6 Závěr

Bakalářská práce se zabývala analýzou postav, které hrají ústřední roli v Bassově povídkovém souboru *Lidé z maringotek*. Práce si kladla za cíl analyzovat způsoby charakterizace literárních figur, přičemž naším výchozím koncepčním podkladem byla knižní studie Bohumila Fořta. Tento badatel při charakterizaci postavy vymezuje aspekty vzhledu, promluvy, jednání, narativního vědomí a vlastního jména.

V úvodních kapitolách bakalářské práce jsme se věnovali osobnosti samotného Eduarda Basse, kde jsme nejprve představili jeho pestrou a mnohdy nelehkou životní dráhu. Následně byla stručně charakterizována Bassova umělecká tvorba, která zahrnovala široké spektrum literárních a publicistických žánrů. Všechny publikace a periodika, ve kterých se nachází byť jen letmá zmínka o Eduardu Bassovi, vyzdvihují jeho jedinečné a velmi poutavé vypravěčské umění. Čtenáře Bass dokázal zaujmout podáním, atraktivním dějem, charakteristikou svých hrdinů a jejich dobře vystiženou psychologií.

Teoretická část bakalářské práce se nejprve zaměřila na vymezení pojmu *literární postava*, přičemž jsme vycházeli z množství definic různých odborných literárněvědných publikací. Následující část se věnovala výkladu způsobů charakterizace literární postavy. Vymezili jsme rozdíl mezi přímou a nepřímou charakterizací, která povahu postavy nepředstavuje prostřednictvím adjektiva či abstraktního substantiva, avšak činí tak názorně.

Cílem bakalářské práce bylo demonstrovat na uvedených příkladech, že se v povídkách projevují a zároveň vzájemně prolínají všechny způsoby charakterizace. Bylo zjištěno a doloženo na několika příkladech, že přímá charakteristika se velmi často objevuje v promluvách postav, tudíž je většinou subjektivního rázu. Naopak nepřímá charakteristika, která je mnohem početněji zastoupena, se projevuje prostřednictvím našich stanovených klíčových aspektů.

Postavy byly vždy vybrány a zařazeny k určitému aspektu na základě toho, jaký způsob charakterizace byl pro ni nejvýraznější a který způsob charakterizace nejvíce převažoval.

V kapitole, která se soustředila na vzhled literárních postav, bylo ukázáno, že vnější vzhled a povahové rysy spolu velmi často úzce souvisí, přičemž vždy plní odlišnou funkci. U postavy Zuzany Lachnerové byla výrazná diferenciativní funkce vůči ostatním

postavám, u Harryho Harweye jsme se setkali s analogií jeho života s životem opiček, u postavy fotografa byl zase popis vzhledu v rozporu s jeho charakterem.

Následovala kapitola, která se zabývala nepřímou charakterizací postavy prostřednictvím jejích činů a jednání. Takovým důkazem nám byl otec hráče na xylofon, který kvůli svému selhání nutil svého syna neustále cvičit na hudebním nástroji, dále nám byla příkladem postava krále střelců, který si nelehkou cestou vybojoval svou lásku, a podobný osud měl i Vincek, který získal rodinné štěstí.

Promluvy postav jsou výrazné v případě dvou povídek (*Podotknutí mistra těžké váhy*, *Úvahy zkušeného iluzionisty*), kde postavy pro vyjadřování používají příznakové jazykové prostředky. Tyto promluvy jsou čtenáři nepřímou charakteristikou o vzdělání postavy, její sociální příslušnosti nebo prostředí, ze kterém postava pochází.

Postavy charakterizované zobrazením svého vnitřního prožívání neboli narativního vědomí přinášejí čtenáři informace nejen o sobě samých, ale také o dalších postavách, které v povídce vystupují.

Kategorie vlastního jména není u vypravěčů jednotlivých povídek příliš zastoupena. Většinou neznáme jméno vypravěče, zatímco všechny postavy, které ve vyprávěném příběhu vystupují, jméno mají. Také se v povídkách setkáme s hříčkami jmen, kdy Liana představuje symbolické spojení dvou názvů, nebo když si král střelců začne říkat Gransevil na znamení spojení dvou španělských měst.

Na konci jsme pouze připomenuli kategorii prostředí, jelikož cirkus představuje zřetelný rámeček všech povídek. Zároveň bylo v povídkách ukázáno, že u cirkusu je potřeba každé pomocné ruky a zároveň si zde každý si dokáže najít své uplatnění. Cirkus představuje rovněž symbol domova, ačkoliv je nestálý a neukotvený.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda postavy v povídkovém souboru *Lidé z maringotek* lze aplikovat na koncepci Bohumila Fořta o způsobech charakterizace. Bylo zjištěno, že všechny aspekty jsou v díle zastoupeny, i když nerovnoměrně.

7 Anotace

Jméno a příjmení: Tereza Skácelová

Fakulta a katedra: Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Název práce: Charakteristika postav Bassova povídkového souboru *Lidé z maringotek*

Název práce v angličtině: Character descriptions of Bass's short story book 'Lidé z maringotek'

Počet znaků: 73 775

Počet titulů použité literatury: 25

Anotace práce: Bakalářská práce analyzuje postavy z Bassova povídkového souboru *Lidé z maringotek*, přičemž se primárně soustředí na způsoby jejich charakterizace. V úvodu práce je představena osobnost Eduarda Basse a jeho literární tvorba. Následně se práce věnuje teoretickému vymezení literární postavy a způsobům charakterizace, přičemž byly klíčové aspekty vzhledu, jednání, promluvy, narativního vědomí a vlastního jména postavy. Cílem analýzy je demonstrovat, že se všechny způsoby charakterizace v povídkovém souboru nějakým způsobem projevují.

Anotace práce v angličtině: The thesis analyses characters from Bass's short story collection 'Lidé z maringotek'. It primarily focuses on the ways of their characterization. The beginning of the thesis introduces the personality of Eduard Bass and his literary work. The thesis subsequently deals with theoretical delimitation of a literary character and the ways of characterization whereas the key aspects are the appearance, behaviour, talk, narrative awareness and the name of the character itself. The aim of the analysis is to point out that the short story collection includes all the ways of characterization.

Klíčová slova: Eduard Bass; Lidé z maringotek; literární postava; způsoby charakterizace; tematika cirkusu

Klíčová slova v angličtině: Eduard Bass; Lidé z maringotek; literary character; methods of characterization; circus theme

8 Použitá literatura

Primární literatura:

- BASS, Eduard. *Lidé z maringotek: Příběhy jedné noci*. Praha: Československý spisovatel, 1954.

Sekundární literatura:

- BOROŮVÝ, František. Novinky u Borových. *Studentský časopis*. Praha: Borový, 1940, 20 (3).
- BRANALD, Adolf. Povídkář Eduard Bass. In BASS, *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1956.
- ČERVENÝ, Jiří. *Červená sedma*. Praha: Orbis, 1959.
- Eduard Bass. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. Příloha časopisu Čtenář. Kladno: Academia, 1981, 33 (6).
- FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985.
- FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2009.
- GILK, Erik. Ke vzniku a recepci Bassova protektorátního románu. *Bohemica litteraria*. Brno: Filozofická fakulta MU, 2018, 21 (1), s. 87-100.
- GÖTZ, František. *Literatura mezi dvěma válkami: (výbor z díla)*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- GÖTZ, František. Reportážní román o Staviském. *Přítomnost: nezávislý týdeník*. Praha: František Borový, 1934, 11 (30).
- HAUSENBLAS, Karel. K výstavbě postavy v prozaickém textu. In: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Univerzita Karlova, 1971, s. 115-126.
- HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- KUNC, Jaroslav. *Slovník českých spisovatelů beletristů: 1945-1956*. Praha: SPN, 1957.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002.

- MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury (1) do roku 1989*. Praha: Knižní klub, 2015.
- Naše produkce. *Přítomnost: nezávislý týdeník*. Praha: František Borový, 1930, 7 (44).
- Padesát let české humoristické prózy. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. Kladno: Academia, 8, 1968.
- PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva a MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury IV.: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- Písemnictví. *Zvon: týdeník belletristický a literární: majetek družstva spisovatelského*. V Praze: F. Šimáček, 1941, 41 (44).
- POLAN, Bohumil. Bassův povídkový dodatek k Cirkusu Humberto. *Lidové noviny*. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1942, 50 (376**).
- POSPÍŠIL, Ivo. Literární postava jako „zašité nůžky“ literární vědy. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 51-57.
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno, Host 2001.
- SLÁDEK, Ondřej. *Slovník literárněvědného strukturalismu A-Ž*. Brno: Host, 2018.
- VŠETIČKA, František. Hájitel amatérismu. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz Československých spisovatelů, 1961, 5 (11).
- VLAŠÍN, Štěpán (ed.) *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.